

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ EĞİTİMİ

Yücel Bulut*

Özet: Sosyoloji Osmanlı aydınları arasında 1890'lardan itibaren bilinen ve takip edilen bir disiplindi. 1914'ten itibaren de üniversite sisteminde kendisine yer bulan sosyoloji, o günden bugüne çeşitli süreçlerden geçti. 1980'de sayısı 10'u bulmayan sosyoloji bölümleri, bu tarihten itibaren hızla çoğalmaya başladı. Son yıllardaki hızlı artışla sosyoloji bölümlerinin toplam sayısı 58'e ulaştı. Sayıları 13'e ulaşan Sosyal Bilimler Liseleri ile birlikte Türkiye'de sosyoloji eğitime verilen önemin arttığı gözleniyor. Bu yazıda, yüzyılı aşkın bir süre içerisinde Türkiye'de sosyolojinin geçtiği safhaları ve geçirdiği değişimler, özellikle, sosyoloji bölümlerinin müfredatları üzerine yoğunlaşmak suretiyle yakalanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyoloji Eğitimi, Sosyoloji Müfredatı, Ziya Gökalp, Sabahattin Bey.

Sociology Education in Turkey

Abstract: Sociology as a discipline followed by Ottoman intellectuals after 1890s. It has entered in university programs in 1914 and then followed a different pathway. After 1980s the number of sociology departments increased very fast while it was under 10. With the high increasing rates caught in last years this number reached 58. With the 13 Social Science High School the importance of Sociology raised in Turkey. In this paper, the phases and changes in sociology education will be discussed especially around the curriculums of sociology departments.

Keywords: Sociology, Education of Sociology, Curriculum of Sociology, Ziya Gökalp, Sabahattin Bey.

XIX. yüzyılı, dünyanın 'bildiğimiz dünya' haline geldiği, siyasal, toplumsal yapılar açısından olduğu kadar akademik disiplinler açısından da bir 'kurumlaşma' yüzyılı olarak görmek sanırız yanlış olmaz. Pek çok disiplin gibi sosyoloji de, bu yüzyılda akademik meşruiyetini elde etti ve kurumlaştı.

Avrupa dışı toplumlar, Avrupa'daki ekonomik ve bilimsel ilerlemenin etkileriyle ilk kez bu denli sert bir şekilde yüzleşmek durumunda kaldı. Yaşadıkları onca farklı tecrübeden ve aldıkları pek çok tedbirin çağdaş gelişmelere cevap veremediği ortaya çıktıktan sonra, Avrupa dışı toplumlar Modernleşmek/Batılılaşmak yolunu tutmayı tercih ettiler. Başka bir deyişle, Batı'nın gelişme model ve güzergâhlarını takip etmek. Bu fikir, Osmanlı Devleti yöneticileri için de zaman içinde kesin bir kanaat halini aldı.

Osmanlı Devleti, daha XVII. yüzyıldan itibaren belli alanlarda yenilikler yapmaktaydı. Fakat yapılan bu yenilikler/reformlar, yalnızca ordu kurumunun *belli* alanlarıyla sınırlıydı. Bu yenilikler, ne başka reformlarla destekleniyordu, ne de henüz bütün elitler tarafından benimsenen bir devlet siyasetine dönüşebilmişti. O nedenle reformların ömürleri de, etkileri de sınırlı kalmıştır. Topçuluk ocağının, hendesehanenin, Osmanlıca eser basan matbaanın vb. birçok girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardında yatan sebep, reformların bütüncül olmayan bu karakteriydi.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ise, Avrupa siyasetinde gerçekleşen dönüşümlerle de ilişkili olarak (Matternich ve Viyana Kongresi sonrası düzen) Osmanlı Devleti'nin reform hareketlerinde anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Bir önceki dönemden en önemli farklılık, reformların artık gruplar üstü nitelik kazanarak bir 'devlet siyaseti' halini almasıdır. Padişahın ya da sadrazamın vs. değişmesi, boyutlarında ve hızında bazı farklılaşmaları getirir de reformların ana doğrultusunda köklü bir değişikliğe sebebiyet vermiyordu. Tersine batılılaşma siyaseti zamanla daha fazla kurumsal bir nitelik kazanıyordu. Artık her bir reform hareketi, başka alanlarda da reformlar yapılmasını zorunlu kılıyordu. Bu dönemde reformlar entegre biçimde yürütülüyordu; başka bir deyişle, artık reformlar bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştiriliyordu. II. Mahmut'un saltanatının özellikle 1826 sonrasına denk gelen bu süreçte hukuk alanından başlayarak, eğitim, yönetim, bürokrasi ve hatta iletişim araçları vb. alanlarda, etkileri ve sonuçları ancak yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, kapsamlı reformlar silsilesi gerçekleştirildi.

Reformlar, *yeni* bilgi ve düşüncelerle yetişmiş yeni bir bürokrat-aydın sınıfı yarattı. Yavaş yavaş eski bilginin ve eski yönetici kadroların yerini alan bu *yeni* bilgi ve *yeni* bürokrat-aydınlar, yeni iletişim araçlarının hâkimiyetini de kalıcılaştırdılar. Yeni edebî türler geliştirdiler. Mevcut türleri dönüştürmeye başladılar. Yeni bir dil inşa ettiler. Burada ayrıntılarına giremeyeceğimiz denli zengin bir arka plana sahip olan bu batılılaşma sürecinde açılan okullardan yetişen yeni aydın kuşağı için *pozitivizm* ile eş anlamlı kullandıkları *bilim* her şeyin belirleyicisi olmaya başladı. ‘Terakki’ sözcüğünün ağızlarından düşmediği, ‘Terakkiyât-ı Cedide’ sözcüğünün efsunlu bir etkiye sahip olduğu bu dönemin aydınları nezdinde Osmanlı’nın gerileyişinin, Batı’nın üstünlüğünün temelinde “ulûm ve fûnun” bulunmaktaydı. Hem iktidar, hem de muhalefet *pozitif felsefeye göre örgütlenmiş bir toplum ve devlet* tesis etmek arzusu taşıyorlardı.¹

Sarayın öncülüğünde başlayan Batılılaşma politikalarının pek çok paradoksal sonucu oldu. Bunlardan birisi de, devletin Tanzimat’la hızlanan merkezîyetçi politikalarını ve merkezîyetçi siyasetini tesis etmek amacıyla başlatılan reform hareketleri, yönetici seçkinler arasında fikir ayrışmaları ve çatışmalarına yol açtı. Bu eğilimler XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, Osmanlı toplumunun unsurları arasında ortaya çıkan yoğun siyasal ve toplumsal mücadeleleri doğurdu. Reformu başlatan seçkinler, reformlardan murad edilen sonuçları almak için reformların denetimini elden bırakmamayı tercih ettiler. Bunun için de, temel tercihleri reformlar doğrultusunda olsa dahi, kendilerinden başka güçlerin bu konularda müdahil olmalarını sınırlandırmaya çalıştılar. Ancak artık reformlar yeni kuşaklar halinde meyvelerini vermeye başlamıştı ve geri dönüşü olmayan bir yola girilmişti. Bu da yeni entelektüel sınıfları ortaya çıkardı. Önce Yeni Osmanlılar ve sonrasında da Jön Türkler olarak bilinen aydın hareketleri, *devletin kurtuluşuna* ve reformlara ilişkin görüşler öne sürmeye ve açıktan devlet politikalarını, özellikle de dış politikayı eleştirmeye ve etkilemeye başladılar. Osmanlı’da ‘sosyoloji’ de, öncelikle Jön Türkler olarak bilinen bu entelektüel kesimler arasında tanınmaya ve tanıtılmaya başladı. Osmanlı aydınlarının gündemine ilk kez girdiği bu dönemde sosyolojinin, Osmanlı Devleti’nin sorunlarından, çözüm arayışlarından ve düşünsel geleneklerinden etkilenmemesi düşünülemezdi. Nitekim de öyle oldu. Osmanlı aydınlarının bu dönemdeki ‘devletin bekası’na ilişkin problematikleri,

¹ Konunun din ve bilim tartışması çerçevesinde önemli bir kritiği için bkz. Cemil Aydın, “Türk Bilim Tarihi Yazımı’nda ‘Zihniyet’, ‘Din’ ve ‘Bilim’ İlişkisi: Osmanlı Örneği”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, c. II, sy. 4, s. 29-44.

arayışları, siyaset yapma tarzları sosyolojinin de belli özellikler kazanmasını belirledi.

Sosyoloji XIX. yüzyılda Avrupa'da ve özellikle de Fransa'da, oluşmakta olan sanayi toplumunun sorunlarını çözmek amacıyla ortaya çıkmıştı. Tom Bottomore, bu dönemde icra edilen sosyolojinin 'ansiklopedik', 'evrimci' ve 'pozitif bilim olma iddiası'ndan söz ettikten sonra, "genel kapsamlı bir bilim olma iddiasına rağmen, toplumbilim özellikle onsekizinci yüzyıldaki siyasal ve ekonomik devrimlerin yarattığı toplumsal sorunlarla ilgilenmiş; her şeyin üstünde de, **yeni sanayi toplumunun bilimi** olmuştur" der.² Bu anlamda sosyolojinin, XVIII ve XIX. yüzyılda yaşanan iki sanayi devriminin yarattığı toplumsal ve siyasal koşulların açıklanması için ortaya çıkan bir bilim olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada Saint Simon ve Comte ilginç figürler olarak ortaya çıkarlar. Bu anlamıyla Batı'da da ilk zamanlar reformcu ve düzenleyici bir bilgi alanı olarak düşünülüyordu.

Sosyoloji'nin –özellikle de *ilk dönemi* itibariyle- Türkiye'deki durumu da bundan farklı değildir. Türkiye'de de sosyoloji Batılılaşma politikalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda sosyoloji, Osmanlı *literatüsü* için, 'nasıl batılılaşılacağına, iktisadi kalkınmanın nasıl sağlanacağına ve modern topluma nasıl geçileceğinin' yollarını öğreten, bir başka deyişle, devlete ve toplumsal güçlere 'kurtuluş reçeteleri' sunacak bir *bilim* olarak görülmüştür.

Jön Türkler, böyle bir düşünsel ortam ve arayışın içine doğdular. Bu arayış ve tartışmalar, zamanla toplumsal güçleri 'ilerleme taraftarları ve karşıtları' şeklinde ikiye böldü. Jön Türkler Avrupa'nın *üstünlüğünün* temel sebebi olarak gördükleri *bilime* ve pozitif felsefeye duydukları inançla kendilerini inkılapları hızlandıracak bir zümre olarak görüyorlardı. Bu aşırı özgüven, kendilerini bir toplum mühendisi ve hatta "içtimaî tabip"³ gibi görmeye doğru itti.

Şükrü Hanioglu, 'Bilim' ile bir milletin kurtuluşunun nasıl mümkün olabileceği gibi bir sorunsalın, Jön Türkler tarafından iki şekilde işlendiğini belirtir: "(...) birincisi, kuşkusuz kendilerine çok uygun düşen bir fikir sistemi ile toplumun açıklanmaya çalışılmasıdır. Bu da kendilerine istekleri doğrultusunda bir

² Tom B. Bottomore, *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Klavuz*, çev. Ünsal Oskay, 2. bs., İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 1984, s. 7 (vurgular yazara aittir).

³ "İçtimaî tabip" yaklaşımı ve Jön Türk aydınlarının toplumla fakat özellikle de devletle ilişkilerini bir tür 'doktor-hasta' ilişkisi bağlamında değerlendirmelerine ilişkin değerlendirmeler için ayrıca bkz. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul: İletişim Yay., 1983.

çerçeve çizen ‘Sosyal Darwinizm’den başka bir düşünce değildir.”⁴ Hanioglu, Jön Türklerin *terakki* fikirlerinden, bireyin toplum içerisindeki rolünü önemsemeyen pozitivizm gibi kurumlara verdikleri önemden fakat bir yandan da bireyin toplumdaki gelişmeye daha çok müdahale etmesi gerektiği yolundaki fikirlere gösterdikleri artan ilgiden bahsettikten sonra şöyle der: “Bilim ile milletin kurtuluşunun işlenmesi sırasında Jön Türklerin üzerinde durdukları ikinci nokta, her alana nüfuz etme yeteneğinin olduğu varsayılan ‘bilim’in, yönetim konusunda da devreye girmesi gerektiği yolunda idi.”⁵ İlk sorunsal için ‘Sosyal Darwinizm’in onların isteklerine elverişli bir çerçeve çizdiğini belirtir.⁶ Bu tespitler, aynı zamanda Jön Türklerin, ortaya çıkışından itibaren sosyolojiye neden ilgi duyduklarına da ışık tutuyor. Jön Türklük içinden çıkan iki temel siyasal hareketin (*Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti* ve *İttihat ve Terakki Cemiyeti*), aynı zamanda iki farklı sosyoloji geleneğiyle de (Sabahattin Bey [*ilm-i içtima*] ve Ziya Gökalp [*içtimaiyat*]) doğrudan alakalı olmaları bu durumun bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Bu nokta, aynı zamanda, Türkiye’de sosyolojinin, özellikle de ilk dönemi itibariyle belirgin bir şekilde, *siyaset* kurumuyla makro-sosyolojik ilgiler etrafında gerçekleştirdiği yoğun ilişkiye de işaret etmektedir.⁷ Tanzimat, Islahat ve Kanun-ı Esasî gibi kritik eşiklerden geçen devlet soyluları ve entelektüellerin temel kaygıları ‘devleti kurtarmak’, hem de ‘acilen’ kurtarmaktı. Bu kaygı, onların *eski* ve *yeni* ile olan ilişkilerini düzenleme biçimini de etkiledi. XIX. yüzyıl sonu itibariyle, Osmanlı bürokrat-aydınlarının düşüncelerinde karşımıza çıkan eklektisizmin, ikiliklerin, çelişkilerin ve yüzeyselliklerin arkasında işte bu temel kaygı yatmaktaydı. Mardin bu kuşaklardan özellikle aciliyet duygusunun

⁴ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük 1889-1902*, c. 1, İstanbul: İletişim Yay., 1985, s. 51.

⁵ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, s. 51-55.

⁶ Konunun ayrıntılı tartışması için bkz. Atilla Doğan, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

⁷ Bilim ile siyaseti birbirinden ayırttığı ve siyasetten ziyade bilimsel çalışmalara kendisini hasrettiği övgülerine mazhar kılınan Sabahattin Bey’in siyasetle uğraşmadığı dönemlerde sosyolojiyle de uğraşmamış olması, bağlanmayı tercih ettiği LePlay’in sosyolojik düşünce geleneğinin ona aynı zamanda temel siyasal tercihlerini bilimsel bir zeminde savunabilme ve dolayısıyla da meşruiyetini sağlayabilme imkânı vermesi ve Türkiye’de siyasal çözümün bir anlamda tesis edildiği Cumhuriyet’in kuruluşu sonrasında ise sosyolojik herhangi bir çalışma içerisinde olmayışı bu noktada açıklayıcı bir örnek olarak önümüzde durmaktadır. Aynı şekilde, Gökalp’in Cumhuriyet’in kuruluşu sonrasında meşhur *hars-medeniyyet* kuramını, *tehzib* şeklinde adlandırdığı yeni bir kavramla yeni koşullara uyarlama çabası da manidardır. Gökalp’in Durkheim sosyoloji geleneğiyle kurduğu ilişkiyi siyasal düşünceler bağlamında değerlendiren değerli bir çalışma için bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, Füsün Üstel ve Sabir Yücesoy (yay. haz.), 5. bs., İstanbul: İletişim Yay., 2006.

baskısı altında olan Jön Türklerin *tarihsiz* ve *felsefesiz* bir düşünme formunu kurumlaştırdığını iddia eder.

Osmanlı toplumunda sosyoloji çalışmalarıyla ilk ilişki kuranların, sosyolojiyi ilk kez gündeme getirenlerin 'devleti acilen kurtarma' kaygısıyla hareket eden Jön Türkler arasından çıkması, aynı zamanda, sosyolojinin öncelikli ilgilerinin bir devlet reformu fikrine sıkı bir biçimde bağlanmasına yol açtı. Sosyolojinin Osmanlı'daki bu ilk yıllarında sosyologların toplumsal dünyayla ilişkisi, teorik ve ampirik ilgileri de büyük ölçüde bu bağlam içinde şekillendi. *Devletin kurtuluşu* için üretilmiş *reçeteler* bağlamında toplumun da dönüştürülmesi hedefleniyordu. Böylece toplumsal mühendislik ve içtimai tabip alışkanlıkları kurumsallaştırılmış ve sosyolojik bilgi araçsallaştırılmıştır. Cumhuriyet döneminde de devam eden bu alışkanlıkla, devlet reformu ihtiyaçlarından bağımsız olarak toplumun niteliği, özellikleri, pratikleri, deneyimleri uzun bir dönem boyunca önemsenmemiştir. Doktor-hasta ilişkisi bağlamında da sosyal bilim, gerek devlet ve gerekse de toplumsal güçler ve yapılar 'onları hasta bırakan özelliklerinden kurtarıma' çabasıyla icra edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu Batılılaşma politikalarında gören, *pozitivist felsefe* ve *sosyoloji* aracılığıyla Batı toplumlarının seviyesine ulaşılabileceğini iddia eden Osmanlı entelektüelleri sanayi toplumları için önerilen 'ilerleme ve düzen' reçetelerini Osmanlıcaya *aktarma yoluna* gittiler. Osmanlı entelektüelleri, özellikle de belli bir siyaset önerisinde bulunanları, kendi düşünsel geleneklerine uyumlu fakat daha çok da siyasal hedeflerini bilimin sağladığı meşruiyet çerçevesinde savunmalarına imkân tanıyacak tarzda, Batılı düşünürlerin eser ve fikirlerini Osmanlı dünyasına tanıttılar. Onların kavram ve kuramlarını Osmanlı ülkesinin koşullarını dikkate alacak şekilde serbest bir tercümesini yaptılar. Başka bir deyişle, Batılı sosyal bilimcilerin teorilerini Osmanlı Devleti'nin koşullarına uyarladılar. Bu da, ilk dönemlerde sosyolojinin bir diğer niteliğinin şekillenmesine yol açmıştır: Aktarmacılığın bilinçli bir biçimde icrası. Gökalp'in gerek Osmanlı'da ve gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'ndeki yaygın ve kalıcı etkisini de, onun siyasal iktidarda bulunan grubun içerisinde yer almasında değil de, bu adaptasyon sürecine yaptığı müdahalede aramak daha açıklayıcı olacaktır.

Sosyolojinin Osmanlı'daki 'akademi öncesi' tarihi Ahmet Şuayb, Ahmet Rıza, Suphi Ethem/Mustafa Suphi, Bedii Nuri, Satı el-Husri gibi isimlerin *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası* ve *Servet-i Fünun* gibi dergilerde kaleme aldıkları makaleler, telif veya tercüme kitaplar ile başlar.

Rıza Tevfik’in *Maarif Mecmuası* (1896)’nda Spencer’in etkisinde kaleme aldığı notları, Hasan Tahsin’in *Servet-i Fünun* dergisinde yayınladığı Worms tercümesi, Osmanlı aydınlarının sosyolojiyle ilk sistemli ilgilerini yansıtır. Abdullah Cevdet’in tercümeleri ve Celal Nuri’nin katkılarıyla Le Boncu düşüncenin, Ahmet Rıza aracılığıyla Comte’un sosyoloji anlayışının, Sabahattin Bey’in Demolins ve Descamps ile tanışması sonrasında kurduğu Cemiyet ve yayın organı olarak çıkardığı *Terakki* (ilk sayı: Nisan 1906) dergisinde kaleme aldığı yazılar ve çok sayıdaki *İzah*’ları ve *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* (1334/1915) gibi siyasi parti programı niteliği taşıyan metinleriyle Osmanlı ülkesinde Science Social ekolünün ve Suphi Ethem’in *Sosyoloji* (Manastır, 1911), Ethem Necdet’in *Tekâmül ve Kanunları* (1913), Ahmet Şuayb, Sâti el-Husrî ve Bedii Nuri gibi isimlerin çeşitli dergilerde kaleme aldıkları yazılarda organizmacı sosyoloji anlayışlarının etkileri gözlenmektedir. Lütfi Erişçi, Refik Nevzat ve *İştirak* mecmuası etrafında toplanan aydınlar arasında Marksist bir eğilimin de belirginleşmeye başladığından söz etmektedir.⁸

Demolins’ten yapılan *Yollar* (çev. Ahmet Sanih, 1912), *Anglo-Saksonların Esbabı Faikiyeti Nedir?* (çev. Fuat ve Naci, 1910 ? /1914 ?), *Mevki-i İktidar* (çev. İ. M. N. [T. M. N. ?], 1910 ?/1915 ?) gibi tercümeler, Mustafa Suphi’nin C. Bogle’den yapmış olduğu *İlm-i İctima Nedir?* (1910) tercümesi gibi eserlerin isimleri zikredilebilir. Ahmed Sanih’in ve Rüşdü İbrahim’in *Sai ve Tetebbu Mecmuası* (Edirne, 1910), Mehmet Ali’nin *Donanma Mecmuası* (1915)’nda yapmış oldukları çeşitli tercümeler; Suphi Ethem’in *Sosyoloji*, Ethem Necdet’in *Tekâmül ve Kanunları* gibi telif metinleri bu dönemdeki sosyolojik yayınlar arasında öne çıkmaktadırlar.

Le Play ve takipçilerinin düşüncelerini benimseyen Sabahattin Bey, Türkiye’de sosyolojiyle ilgilenme biçiminin farklılaşmasını sağlamıştır. Sosyolojinin Türkiye’deki akademik meşruiyeti ve kurumlaşması ise, 1910’lardan itibaren sosyolojiyle ilgilenmeye başlayan ve Durkheim sosyoloji anlayışını kendisine rehber edinen Ziya Gökalp’in 1914 yılında sosyolojiyi Darülfünun ders programlarına dâhil etmesiyle başlar.⁹ 1913-1914 ders yılından sonra Alman

⁸ Lütfi Erişçi, “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası [I]”, *Sosyoloji Dergisi: Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Semineri Tetkik ve Araştırmaları*, 1941-1942, c. I, sy. 1, s. 160.

⁹ Darülfünun’da sosyoloji dersinin ne zaman başladığına ilişkin çelişkili tarihler verilmektedir. Cengiz Orhonlu, Emrullah Efendi’nin gayretleriyle hazırlanan 21 Nisan 1912 tarihli nizamnameye göre düzenlenen Darülfünun’da verilen dersler arasında ‘ilm-i içtimâ’ isimli bir dersin olduğunu belirtir. Bkz. Cengiz Orhonlu, “Edebiyat Fakültesi’nin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., 1973, s. 57-70. Mehmet Yalvaç da aynı bilgiyi tekrar eder. Bkz. Mehmet Yalvaç, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat

hocalar getirilmiş, sınıf düzeninden sömestre düzenine geçilmiş, 1915-1916 öğretim yılından itibaren Edebiyat Fakültesi de kendi içinde bölümlere ayrılmıştır: (i) Tarih ve Coğrafya, (ii) Ulum-i İctimâî (İlm-i İctimâî ve İlm-i Mantık okutuluyordu); (iii) Edebiyat, (iv) Felsefe.¹⁰ Gökalp'in etkisi, kısa zamanda yalnızca İctimaiyat Kürsüsü'nde değil, Darülfünun'un başka birçok disiplininde de kendisini hissettirir. *Yeni Türkiye* için formüle ettiği toplumsal örgütlenme, öncelik ve ihtiyaçlar çerçevesinde edebiyat tarihinden ilahiyata, iktisattan pedagojiye pek çok disiplinin işbirliği içinde gelişmesini sağlamaya çalışır. 1915'te İctimaiyat Darü'l-Mesaisi'ni kurar, 1917'de *İctimaiyat Mecmuası*'nı çıkarır. I. Dünya Savaşı'nın bitiminde İstanbul'un işgal edilmesi ve Gökalp'in, diğer pek çok İttihatçı gibi, Malta'ya sürgüne gönderilmesiyle birlikte Darülfünun'daki sosyoloji eğitimi de sekteye uğrar. I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte Edebiyat Fakültesi –(i) Edebiyat; (ii) Tarih; (iii) Coğrafya; ve (iv) Felsefe olmak üzere- dört esas kısma ayrıldı.¹¹ Cumhuriyet'in kurulması sonrasında ise gerek Mehmet İzzet'in genç yaşta vefatı nedeniyle kısa süren faaliyetleri, gerekse Necmeddin Sadak'ın çalışmaları sosyolojiyi Gökalp dönemindeki etkisine ve yaygınlığına kavuşturmak için yeterli olmamıştır.¹² Gökalp'in Malta'ya sürgün edilmesinden yaklaşık olarak 1940'ların başlarına kadar olan dönemde Sosyoloji'nin müstakil bir bölüm olarak örgütlenmesinin düşünülmediği, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde ya da İktisat ve Hukuk fakültelerinde okutulan birer ders muamelesi gördüğü hatırlandığında, bu verimsizliğin sebepleri hakkında bir nebze olsun fikir sahibi olabiliriz.

Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982) - I', *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 1985, Yıl: 14, sy. 1, s. 58. Lütfi Erişçi ise, bu konuda 1913 tarihini vermektedir. Bkz. Erişçi, "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası [1]", s. 160. Ziyâettin Fahri Fındıkoğlu ise, İÜ'deki sosyoloji eğitiminin 1910'da Ahmet Şuayb tarafından verilen "İlm-i İctimâî" dersiyle başladığını iddia etmektedir. Bkz. Ziyâettin Fahri Fındıkoğlu, "Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyoloğu: Prof. Kessler ve Prof. Rustow", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1963, sy. 3-4. Pekçok kaynakta Ahmet Şuayb'ın 1910 yılında vefat ettiği bilgisinin verildiğini de, bu çelişkili bilgileri zenginleştirmek adına, belirtelim.

Dolayısıyla 1914 tarihini, sosyoloji derslerinin Hukuk Fakültesi Yönetim Hukuku Profesörü Ahmet Şuayb gibi fakülte dışı hocaların verdiği tekil dersler olmaktan kurtarılması ve başka sosyoloji dersleri ve disiplinlerle zenginleştirilmesinin ve bir gelenek oluşturulmasının başlangıç tarihi olarak almak daha anlamlı olacaktır. Zira söz konusu nizamnamede ilm-i ictimâî adlı bir dersin olduğundan bahsedilmişse, her halükarda Gökalp öncesine denk gelen bir tarihten söz etmek gerekir. Ancak Gökalp sonrası dönemde de pek çok kez yaşanacağı üzere, İstanbul Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri farklı fakülteler bünyesinde ya da doğrudan Edebiyat Fakültesi'nde yalnızca birer ders olarak verilmekle yetinilip, Gökalp'in sosyolojiye yüklediği kapsamlı misyon ihmal edilmiştir. Gökalp'in Türkiye'de sosyolojiye kazandırdığı kapsam, 1940'lı yıllarla birlikte Hilmi Ziya Ülken tarafından yeniden hatırlatılacaktır.

¹⁰ Orhonlu, "Edebiyat Fakültesi'nin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) Hakkında Bazı Düşünceler", s. 61.

¹¹ Orhonlu, a.y.

¹² Gökalp'in Malta'ya sürgün edilmesinden 1933'e kadar geçen sürede üniversite çerçevesinde sosyoloji eğitimi alanında meydana gelen istikrarsız ve karmaşık gelişmeler için bkz. Mehmet Yalvaç, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982) I", s. 59-64.

1928’de kurulan Türk Felsefe Cemiyeti bünyesinde de sosyoloji çalışmaları yapılmıştır (cemiyet, *Felsefe ve İctimaiyat Mecmuası* isimli bir de yayın organına sahipti). Lütfi Erişçi; 1933’den itibaren Hukuk Fakültesi birinci sınıf müfredatına dâhil edilen sosyoloji dersini veren –1933 Üniversite Reformu çerçevesinde Hukuk Fakültesi bünyesinde kurulan ve sonrasında İÜ İktisat Fakültesi’nin de çekirdeğini teşkil eden *İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü* öğretim üyelerinden- Alman akademisyen Gerhard Kessler’in ve yayınladığı *Muasır Avrupa İctimaiyatı* (1933) isimli çalışmasında Amerikan sosyolojisini benimsediğini belirten *Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü* muallimlerinden M. Saffet’in düşüncelerini Türkiye’deki Durkheimci sosyoloji geleneğinin dışında ‘yeni temayüller’ olarak niteliyor.¹³ Mehmet Yalvaç da, 1933 üniversite reformunun Darulfünun’daki sosyoloji dersleri özelinde yaptığı değişikliği şöyle belirliyor: “(...) 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 numaralı kânunun hükmüne uyularak 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren üniversite yeniden kurulmuştur. Eskiden Felsefe bölümüne bağlı ders mahiyetinde olan içtimâiyat (sosyoloji) müstakil bir bölüm olmuştur.”¹⁴ Ancak Yalvaç, aynı yerde, bütün bunlara rağmen Edebiyat Fakültesi kadrosunda müstakil bir sosyoloji kürsüsü bulunmadığını, 1936-1940 arasında sosyolojinin kürsüsüz ve çeşitli zorluklarla sürdürüldüğünü, Hasan Ali Yücel’in destekleriyle 1941’de sosyolojinin bir kürsü haline geldiğini belirtmektedir.

Bu süreçte İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İÜEF) Sosyoloji Kürsüsü, Gökalp sonrasında, Hilmi Ziya Ülken’in öncülüğünde 1940’larla birlikte ‘ikinci’ kuruluşunu yaşıyordu. Hilmi Ziya Ülken derin entelektüel kişiliği ve zengin akademik ilgisiyle sosyoloji bölümünün kurumsallaşmasında öncü bir rol üstlendi. Ülken sosyolojinin yanında mesleki olarak mantık, felsefe, ahlâk, sanat gibi alanlarda da birçok kıymetli eser üretti. Batı dünyasındaki düşünsel gelişmeleri çok yakından takip ediyordu ve Türk akademi çevrelerini yeni düşünsel gelişmeler konusunda hızlı bir şekilde bilgilendiriyordu. Kurucusu ve yöneticisi olduğu *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*’nde bu türden pek çok araştırma metni, makale vs. yer almaktaydı.

¹³ Lütfi Erişçi, “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası [1]”, s. 164-165. Türkiye’de sosyoloji eğitiminin, fakat özellikle de belli bir tarihe kadar Türkiye’deki sosyoloji eğitimiyle özdeşleşmiş gibi duran İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sosyoloji kürsüsünün hocalarının, müfredatının ve çalışmalarının tarihi için ayrıca bkz. Mehmet Yalvaç, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982) I-II”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, I: Ocak 1985, Yıl: 14, sy. 1, s. 57-72; II: Nisan 1985, Yıl: 14, sy. 2, s. 59-72; İsmail Coşkun, “Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair”, *75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji*, İsmail Coşkun (yay. haz.), İstanbul: Bağlam Yay., 1991, s. 13-23.

¹⁴ Yalvaç, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982) I”, s. 64.

Ülken aktif bir sosyolog olarak uluslararası sosyoloji topluluklarıyla da etkin bağlar kurdu. Onun öncülüğünde İstanbul Üniversitesi ve Türkiye uluslararası sosyoloji kongrelerine ve farklı alanlardan birçok toplantıya ev sahipliği yaptı. Onun başkanlık yaptığı yıllarda İstanbul'a birçok önemli sosyolog gelerek dersler, konferanslar ve seminerler verdiler.

1961-1962 öğretim yılında Sosyoloji Bölümü, kendi içinde iki sertifikaya ayrıldı: Umumî Sosyoloji ve Tecrübî Sosyoloji. "Tecrübî Sosyoloji Sertifikası ders programına göre: Doç. N. Ş. Kösemihal, Sosyoloji Tarihi, Köy ve Şehir Sosyolojisi, Tecrübî Sosyoloji Metod ve ve Teknikleri, Tecrübi Sosyoloji Araştırmaları, Sosyolojiye Giriş, Ana Sosyoloji Eserleri Semineri ve Yabancı Dilde Metinler (Asis. Ayda Tanyeli Yörükan) derslerini vermişlerdir. Umumî Sosyoloji Sertifikası ders programına göre: Doç. Cahit Tanyol, Sosyolojinin Ana Kavramları, Ana Sosyoloji Eserleri, San'at ve Cemiyet, Örf ve Adetler Sosyolojisi, Sosyal Ahlak ve Yabancı Dilde Metinler (Asis. Turhan Yörükan) derslerini vermişlerdir."¹⁵

Türkiye'de sosyolojik düşüncenin farklılaşma ve çeşitlenme ihtimali doğuran bir diğer kritik dönem, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nde başkanlığını Fransız akademisyen Olivier Lacombe'un yaptığı Felsefe Enstitüsü bünyesinde, 1939'da Doç. Behice Boran'ın başkanlığında kurulan ve Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Mediha Berkes gibi farklı disiplinlerden akademisyenlerin görev aldıkları sosyoloji kürsüsü ile yaşanır.¹⁶ Bu kürsüyle birlikte, Türkiye'de -daha önceki tarihlerde cılız da olsa varlığıyla karşılaştığımız- sosyolojik araştırmaların ampirik olarak delillendirilmesi temel bir yaklaşım olarak kurumsallaşma eğilimine girdi. II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada meydana gelen siyasal gelişmeler (San Francisco düzeni ve Soğuk Savaş), bu gelişmelere ayak uydurmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin dönüşümleri ve özellikle de dönemin iktidar partisi CHP içerisindeki kırılmalar neticesinde, Boran başta olmak üzere kürsünün kurucu akademik kadrosunun 1948 Tasfiye hareketiyle birlikte dramatik ve utanç verici bir şekilde üniversiteden kopartılmaları Türkiye sosyal bilimleri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.¹⁷

¹⁵ Yalvaç, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982) I", s. 71.

¹⁶ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, 3. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

¹⁷ 1948 tasfiyesi için özellikle bkz. Mete Çetink (haz.), *Üniversitede Cadı Kazanı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1998. Niyazi Berkes özelinde kaleme alınmış bir inceleme olmasına rağmen, söz konusu tasfiyeye ilişkin de doyurucu değerlendirmeler içeren

Yaşadıkları yıpratıcı tasfiye sürecine rağmen Muzaffer Şerif ABD’de, Berkes Kanada’da ve Pertev Naili Fransa’da yapmış oldukları çalışmalar ile gerek Türkiye ve gerekse de uluslararası sosyal bilim alanında etkinliklerini artırarak sürdürdüler.

1960 sonrasında hem akademik kurum ve akademisyen sayılarındaki artış hem de Türkiye’nin sanayileşme ve planlı ekonomi dönemine geçişi ile birlikte değişik alanlarda sosyolojik çözümlenmelere sosyal siyaset bağlamında olan ihtiyaç artmaya başladı. Bu tarihten itibaren sosyal yapı tartışmalarının hızlı biçimde arttığı görülmektedir. Aynı süreçte tarihle yeniden yüzleşme olarak da nitelendirilebilecek tarih tezleri tartışmaları da alevlenmiş ve bu tartışmalar birbiriyile bağlantılı özellikler göstermeye başlamıştır.

Hilmi Ziya 27 Mayıs sonrasında İÜEF Sosyoloji Bölümü’ndeki görevinden alınmasıyla, daha sonra geri dönüşüne izin verilmesine karşın, akademik faaliyetlerini –daha önce yarı-zamanlı olarak ders verdiği- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde sürdürmeyi tercih etti. Bu dönemden sonra İÜEF Sosyoloji Bölümü, çalışmalarını Nureddin Şazi Kösemihal başkanlığında sürdürdü. Aynı yıllarda Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da çalışmalarını İÜ İktisat Fakültesi’nde ve *İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü* bünyesinde yürütüyordu.

1950’lerin son yıllarından itibaren ABD’li uzmanların öncülüğünde ve büyük ölçüde de onların finansmanıya kurulan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı gibi araştırma kuruluşları ve bürokratik kurumlar farklı bir sosyal bilim anlayışını Türkiye’de canlandırmaya başladılar. Mübaccel Kıray’a DPT tarafından yaptırılan *Ereğli* araştırması önemli bir dönüm noktasıdır.¹⁸ Bu çalışmalar Birleşmiş Milletler bünyesinde görevli olarak bir öneri-rapor yazan Charles Abrams’ın teklifiyle 1956’da kuruluş hazırlıklarına başlanan ve 27 Mayıs 1959’da yürürlüğe giren kanunla tüzel kişiliğini kazanan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile farklı bir sosyal bilim anlayışının kurumlaşmaya başladığı görülür. Özellikle AÜDTCF sosyoloji kürsüsünün kısa süren ömrü esnasında öğrencilik yapmış –Muzaffer Şerif, Boran ve Berkes’in öğrencisi olmuş- Mübaccel Belik Kıray ise yeni kurulan

bir yazı için bkz. Fahrettin Altun, “Niyazi Berkes ve Eserleri Hakkında”, *Türkiye Araştırmaları ve Literatür Dergisi*, (Türk Siyaset Tarihi: Tanzimat’tan Günümüze), Bahar 2004, c. II, sy. 1, s. 439-474, özellikle bkz. s. 449-452.

¹⁸ Mübaccel Belik Kıray, *Ereğli; Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Ankara: DPT Yayınları, 1964.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin sosyal bilimler programını kurmaya başlamıştı.¹⁹

Ankara Üniversitesi'ne bağlı bazı sağlık kurumlarının çekirdeğini oluşturduğu ve 1967'de kurulan Hacettepe Üniversitesi'nde ise sosyoloji eğitimi üniversitenin kuruluşu öncesinde, 1964'de başlamıştı. "Ege Üniversitesinde 1977'de Davranış Bilimleri içinde başlayan sosyoloji eğitimi, 1979'dan bu yana Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde sürdürülmektedir."²⁰ Boğaziçi Üniversitesi'nde sosyoloji eğitimine Sosyal Bilimler bölümü içerisinde başlanmıştı (1971). Bu halkaya daha sonraları İnönü Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi gibi üniversiteler bünyesinde açılan sosyoloji bölümleri dâhil olmuştur. Aytül Kasapoğlu, söz konusu araştırmasını yayınladığı 1991'de, çoğu YÖK sonrasında kurulmuş, mevcut sosyoloji bölümü sayısı 12 idi.

Bugün Türkiye'de kurulan gerek devlet ve gerekse de vakıf üniversitelerin sayısı 1991'le mukayese edilemeyecek bir oranda arttı; doğal olarak sosyoloji bölümlerinin sayısı da buna paralel olarak arttı. YÖK'ün 2008-2009 öğretim yılı verilerine göre lisans düzeyinde 1883131, yüksek lisansta 109845 ve doktora da 35946 olmak üzere yüksek öğretimde toplam 2028922 öğrenci bulunuyor. YÖK'ün resmi sitesinde yayınladığı 2011 verilerine göre mevcut 102 devlet üniversitesinin 48'inde lisans düzeyinde, 34'ünde Yüksek Lisans düzeyinde ve 21'inde doktora düzeyinde sosyoloji eğitimi veriliyor (bkz. Tablo-1). Yine aynı kaynağa göre kurulu bulunan 52 vakıf üniversitesinden 10'unda lisans, 6'sında ise yüksek lisans düzeyinde eğitim verilmektedir (bkz. Tablo-2).

¹⁹ Mübeccel Belik Kıray, *Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım: Mübeccel Belik Kıray'la Söyleşi*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

²⁰ M. Aytül Kasapoğlu, *Yüksek Öğretimde Sosyoloji Eğitiminin Sorunları*, Ankara, 1991, s. 25.

Tablo 1: Devlet Üniversitelerinde Sosyoloji Programları

	Üniversite İsmi	Lisans	YL	Doktora
1	Abant İzzet Baysal Ün.	1	0	0
2	Adıyaman Ün.	1	1	0
3	Adnan Menderes Ün.	1	1	1
4	Afyon Kocatepe Ün.	1	1	0
5	Akdeniz Ün.	1	1	1
6	Anadolu Ün.	1	1	1
7	Ankara Ün.	1	1	1
8	Atatürk Ün.	1	1	1
9	Balıkesir Ün.	1	0	0
10	Bingöl Ün.	1	1	0
11	Boğaziçi Ün.	1	1	1
12	Cumhuriyet Ün.	1	1	1
13	Çanakkale Onsekiz Mart Ün.	1	0	0
14	Çankırı Karatekin Ün.	1	0	0
15	Dicle Ün.	1	1	0
16	Dumlupınar Ün.	1	1	0
17	Düzce Ün.	1	0	0
18	Ege Ün.	1	1	1
19	Erciyes Ün.	1	0	0
20	Fırat Ün.	1	1	1
21	Galatasaray Ün.	1	1	0
22	Gazi Ün.	1	1	0
23	Gaziantep Ün.	1	1	0
24	Hacettepe Ün.	1	1	1
25	İnönü Ün.	1	1	1
26	İstanbul Ün.	1	1	1
27	Karabük Ün.	1	1	0
28	Karadeniz Teknik Ün.	1	0	0
29	Karamanoğlu Mehmetbey Ün.	1	0	0
30	Kırıkkale Ün.	1	1	0
31	Mardin Artuklu Ün.	1	1	0
32	Marmara Üniversitesi	1	0	0
33	Mehmet Akif Ersoy Ün.	1	0	0
34	Mersin Ün.	1	1	0
35	MS Güzel Sanatlar Ün.	1	1	1
36	Muğla Ün.	1	1	1
37	Muş Alparslan Ün.	1	0	0
38	Nevşehir Ün.	1	1	1
39	Niğde Ün.	1	0	0
40	Orta Doğu Teknik Ün.	1	1	1
41	Pamukkale Ün.	1	1	1
42	Sakarya Ün.	1	1	1
43	Selçuk Ün.	1	1	1
44	Siirt Ün.	1	0	0
45	Süleyman Demirel Ün.	1	1	1
46	Uludağ Ün.	1	1	1
47	Uşak Ün.	1	0	0
48	Yüzüncü Yıl Ün.	1	1	0
	TOPLAM	48	34	21

Kaynak: YÖK’ün resmi sitesi <http://www.yok.gov.tr>’de yer verilen üniversite web sayfalarından yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır, 2011.

Tablo 2: Vakıf Üniversitelerinde Sosyoloji Programları

		L	YL	D
1	Bahçeşehir Üniv.	1	0	0
2	Fatih Üniv.	1	1	0
3	İstanbul Bilgi Üniv.	1	1 ^(?)	0
4	İstanbul Şehir Üniv.	1	1 ^(?)	0
5	İzmir Ekonomi Üniv.	1	0	0
6	Koç Üniv.	1	1 ^(?)	0
7	Maltepe Üniv.	1	1	0
8	Okan Üniv.	1	0	0
9	Sabancı Üniv.	1 ^(?)	1 ^(?)	0
10	Yeditepe Üniv.	1	0	0
	TOPLAM	TOPLAM	10	6
			0	0

(?) Vakıf üniversitelerinin bazıları, münhasıran Sosyoloji adı altında eğitim veren bir bölüme sahip olmamakla birlikte, farklı bölüm ya da programlar altında sosyolojinin kapsamına giren konularla ilgili eğitim vermekte ve yüksek lisans düzeyinde tezler yaptırmaktadırlar. Bu çerçevede Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Programları [(1) Kültürel Çalışmalar Programı; (2) Toplumsal ve Siyasal Bilimler)]'ndan bahsedilebilir. İstanbul Bilgi, İstanbul Şehir, Sabancı ve Koç üniversitelerinin lisans üstü düzeyde sosyoloji ismi altında bir programla karşılaşılacakla birlikte; söz konusu üniversitelerde (i) Felsefe ve Toplumsal Düşünce YL Programı, (ii) Kültürel İncelemeler YL Programı, (iii) Modern Türkiye Çalışmaları YL Programı, (iv) Türkiye Çalışmaları, ve (v) Medya-İletişim Çalışmaları YL Programı gibi isimler altında ve interdisipliner bir çerçevede sosyolojinin de kapsamına girecek konularda çalışmalar yapılmaktadır.

Kaynak: YÖK'ün resmi sitesi <http://www.yok.gov.tr>'de yer verilen üniversite web sayfalarından yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır, 2011.

4 Kasım 1981'de kabul edilip 6 Kasım 1981'de Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra yürürlüğe giren 2547 sayılı kanunla kurulan YÖK'le birlikte Sosyoloji bölümleri, 4 anabilim dalı esasına göre örgütlenmeye başladı: Genel Sosyoloji ve Metodoloji, Kurumlar, Uygulamalı ve Sosyometri anabilim dalları. Sosyoloji eğitimi veren mevcut sosyoloji bölümleri incelendiğinde de, çoğunluğunun halen bu esasa göre örgütlendikleri görülmektedir. Aynı zamanda YÖK, diğer disiplinlerde olduğu gibi, sosyoloji bölümlerinin de belli bir çerçeve programını takip etmesi gerektiğini öngörmekteydi. 1982-1983 ders yılında Yüksek Öğretim Kurulu'ndan gelen Sosyoloji Bölümü çerçeve programının bir örneği Tablo-3'te verilmektedir. Söz konusu çerçeve program, belli yönleriyle –özellikle de devlet üniversitelerinde-izlerini hala sürdürmektedir.

Tablo 3: 1982-1983 Öğretim Yılında YÖK Tarafından Uygulanması İstenen Sosyoloji Bölümü Çerçeve Programı			
1. Yıl			
I. Yarıyıl	Kredi	II. Yarıyıl	Kredi
Sosyolojiye Giriş	3	Küçük Gruplar Sosyolojisi	3
Hukuka Giriş	3	İdareye Giriş	3
Seçmeli Ders	14	İstatistik Metodları I	4
		Kurumlar Sosyolojisi	3
		Seçmeli Ders	6
2. Yıl			
III. Yarıyıl	Kredi	IV. Yarıyıl	Kredi
Sosyoloji Tarihi I	2	Sosyoloji Tarihi II	2
İdarenin Sosyal Temelleri	3	İstatistik Metodları II	3
Sosyal Bilimlerde Metod	3	Saha Çalışma Metod ve Tek.	2
Aile Sosyolojisi	3	Köy Sosyolojisi	2
Seçmeli Ders	9	Seçmeli Ders	6
3. Yıl			
V. Yarıyıl	Kredi	VI. Yarıyıl	Kredi
Sosyoloji Tarihi III	2	Sosyoloji Tarihi IV	2
Sosyal Bünye ve Makro Ek. I	3	Kent Sosyolojisi	3
Sosyal Tabakalaşma	3	Organizasyon Prensipleri	3
Hukuk Sosyolojisi	2	Sosyal Bünye ve Makro Ek. II	3
Demografya	2	Suç Sosyolojisi	3
Ekonomik Sosyoloji	3	Seçmeli Ders	6
Seçmeli Ders	3		
4. Yıl			
VII. Yarıyıl	Kredi	VIII. Yarıyıl	Kredi
Endüstri Sosyolojisi	3	Çağdaş Sosyoloji Teorileri	3
Değişim Sosyolojisi	3	Personel İdaresi	3
İleri Sosyoloji Metodları	3	Bilgi - İşlem	3
Bilgi - İşlem	3	Bilgi Sosyolojisi	3
Türk Yönetim Sistemi	3	İhtisas Semineri	2
Seçmeli Ders	5	Seçmeli Ders	3
Kaynak: Mehmet Yalvaç, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982) II", <i>Kubbealtı Akademi Mecmuası</i> , Nisan 1985, Yıl: 14, sy. 2, s. 67.			

Az sayıdaki devlet üniversitesinin, fakat özellikle vakıf üniversitelerinin sosyoloji bölümlerinin, sosyolojide meydana gelen gelişmeleri, güncel tartışmaları ve eğilimleri bir şekilde müfredatlarına yansıtmaya özen gösterdikleri gözlenmektedir. Vakıf üniversitelerinin bir kısmının sadece çerçeve programın dışına çıkmakla kalmadıkları, Sabancı Üniversitesi örneğinde olduğu gibi, fakülte ayrışmalarını dahi YÖK sisteminin dışında gerçekleştirdikleri de görülmektedir. Sosyoloji bölümü, üniversitelerin genellikle Fen-Edebiyat Fakülteleri bünyesinde yer verilen bir bölüm. Çok az sayıda üniversitede, sosyoloji bölümleri Edebiyat Fakültesi çatısı altında yer

bulmuştur kendisine. Vakıf üniversitelerinin bir kısmı bu geleneğe uyarken, az sayıda bir kısmında ise sosyoloji eğitimi farklı isimler altındaki fakülteler bünyesinde yapılmaktadır. Örneğin sosyoloji bölümüne İstanbul Şehir Üniversitesi'nde İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Koç Üniversitesi'nde İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi çatısı altında yer verilmekteyken; Sabancı Üniversitesi, münhasıran Sosyoloji ismini kullanmaksızın, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde açtığı Kültürel Çalışmalar ve Toplumsal ve Siyasal Bilimler programları çerçevesinde interdisipliner bir eğitime yönelmektedir. Söz konusu üniversiteler, sosyoloji lisans-üstü eğitiminde de benzer bir eğilim içerisindeyler.

1980 sonrasında dünyanın aldığı yeni biçimler ve gündeme gelen yeni tartışmalar bir şekilde sosyoloji bölümlerinin –en azından- bir kısmının müfredatında yansımaları bulmuştur. Geleneksel eğilim Aile Sosyolojisi gibi klişe bir dersin müfredata konulması iken, günümüzde kadın konusu ayrı bir başlık altında ders olarak verilebilmektedir. Özel Hayat ve Yeni Aile Biçimleri, Toplumsal Cinsiyet, Aşkın Tarihsel Sosyolojisi vb. adlar altında, geçmişte belli isimler altında verilen derslerin içeriğinin ayrıştırılmasından hareketle ya da bütünüyle bu derslerden bağımsız yeni dersler konabilmektedir. Küreselleşme, modernliğin sosyolojisi, modernite vs. postmodernite, hermenötik, fenomenoloji, ağ toplumları, çevre sosyolojisi, gözetim toplumu, din sosyolojisi²¹ vb. isimler altında yeni pek çok dersin zorunlu ya da seçmeli olarak müfredatlara dâhil edildiği görülmektedir.

Bu farklılaşmada, 1980'den günümüze sayıları –devlet ve vakıf üniversiteleri dâhil- neredeyse 10 kat artmış sosyoloji bölümlerinde farklı eğitim geleneklerine, ilgilere ve beslenme kaynaklarına sahip öğretim üyelerinin görev yapıyor olmalarının ve bu farklılıklarını da çalışmalarına ve bölüm müfredatına yansıtma isteklerinin önemli bir payı olsa gerektir.²² Ancak bunun kadar önemli

²¹ Din Sosyolojisi dersleri, 1933 üniversite reformu sonrasında İlahiyat Fakülteleri'ne özgü bir ders muamelesi görmekteydi. Yakın döneme kadar da sosyoloji bölümlerinde din sosyolojisi derslerine rastlanmamaktaydı. Ancak son yıllarda, dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, bazı vakıf ve devlet üniversitelerinde din sosyolojisi ya da -'Religion in Society', 'Toplum ve Din', 'Politika, Din ve Sosyal Değişim', 'Dinlerin Karşılaştırmalı Sosyolojisi', 'Mukayeseli Dinler Sosyolojisi' vb. gibi- farklı isimler altında ve seçmeli ya da zorunlu olarak bu derse yer verilmeye başlanmıştır.

²² Aytül Kasapoğlu'nun –künyesi daha önce verilmiş olan- 1991 tarihli çalışmasında Türkiye'deki sosyoloji bölümlerinin toplam sayısı 12 olarak verilmektedir. Bu üniversitelerde görev yapan öğretim üyelerinin sayısı ise 11'i profesör, 24'ü doçent, 15'i yardımcı doçent ve 58'i okutman veya araştırma görevlisi olmak üzere toplam 108 olarak verilmiştir. Her iki alanda da, bu rakamların 1982'de çok daha aşağılarda olduğu muhakkaktır. 2010 itibarıyla Türkiye'de devlet ve vakıf üniversiteleri dâhil toplam 58 sosyoloji bölümü bulunuyor. Bu bölümlerde görev yapan öğretim üyelerinin toplam sayısının ise, 1991 rakamlarının 3-4 katına ulaşmış olması muhtemeldir. Mevcut sosyoloji bölümlerinde görev yapan öğretim

bir diğer neden de, 1980’den günümüze dünya siyasetinde, ekonomisinde, akademi dünyasında ve sosyo-kültürel hayatında meydana gelen devasa dönüşümlerin ve tartışmaları varlığıdır. Bu bağlamda geçmişin kavramlarının ve ele alış biçimlerinin, günümüzün daha karmaşıklaşmış ve farklılaşmış toplumunu ele almada yetersiz kalmaları, müfredatlarda yer verilen derslerin de isimlerini, içeriklerini ve biçimlerini değişime zorluyor. Ancak bu değişimin bütünlüklü bir şekilde gerçekleştiğini söylemek, şimdilik hala zor görünüyor. Ancak 1982-1983 öğretim yılında sosyoloji bölümleri için önerilen çerçeve programın ve örgütlenme biçiminin, bugün için, örtük ya da açık bir biçimde delindiğini ve melezleştirildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Aytül Kasapoğlu’nun 1991’de yayınladığı araştırmasında sorduğu sorulardan bir tanesi, sosyoloji öğretim elemanlarının Türkiye’deki sosyolojinin en önemli sorunu olarak neyi gördüklerini anlamaya yönelikti. Öğretim elemanlarının verdiği cevaplara göre, Türkiye’deki sosyolojinin en önemli sorunları arasında birinci sırayı % 30,98 ile ‘aktarmacılık’, ikinci sırayı da % 14,08 ile ‘gelenek yokluğu’, üçüncü sırayı %12,67 ile ‘alan araştırma yetersizliği’ ve dördüncü sırayı da ‘yöntem kargaşası’ almaktaydı.²³ Türkiye’de sosyolojinin genel bir özelliği olarak ‘aktarmacı’ karakterinden hep söz edilegelmiştir. Ancak Osmanlı aydınları arasında sosyolojiyle ilgilenmenin tarihini kabaca 1890’larla birlikte başladığı hatırlanacak olursa, yaklaşık yüz yıl sonra, 1991’de hala birincil önemde bir sorun olarak bu hususa dikkat çekilmesi manidardır. Kasapoğlu’nun çalışmasını yaptığı tarihten bugüne yaklaşık yirmi yıllık bir süre geçmiş olmasına karşın, bu sorunların çözülüp çözülmediğinin, ne kadarının çözülebildiğinin ya da söz konusu sorunların daha da derinleşip derinleşmediğinin tespiti önem arz ediyor.

Bahattin Akşit, Cumhuriyet döneminde Türkiye’de sosyolojiyle ilgili kaleme aldığı değerlendirme yazısında, Türkiye’de sosyolojinin gelişimiyle ilgili bir konu olarak ‘yerleşme ve/veya uluslararasılaşma’ya dikkat çekiyor.²⁴ Sosyolojimizin bu konuyla, 1980 sonrasında, ‘yerlilik’ bağlamında daha fazla ilgilendiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar Gökalp sosyolojisi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bağlamında ele alınmasına ve milietçilik ile

üyelerinin önemli bir kısmı dünyanın değişik ülkelerinde ve üniversitelerinde lisans-üstü eğitimlerini tamamlamış akademisyenlerden oluşuyor. Söz konusu dönem içinde dünyanın çok hızlı dönüşümünün, bu akademisyenler üzerinde yaptığı dönemsel etkiyi de dikkate aldığımızda 1982’de hazırlanan çerçeve programa yönelik tartışmalar ve değişiklik talepleri/uygulamaları anlaşılır olmaktadır.

²³ M. Aytül Kasapoğlu, *Yüksek Öğretimde Sosyoloji Eğitiminin Sorunları*, s. 28.

²⁴ Bahattin Akşit, “Sosyoloji”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: “Sosyal Bilimler”*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 1997, s. 9.

özdeşleştirilmesine rağmen, özellikle 1945 sonrasında Türk sosyolojisinin en önemli özelliği dışa dönük yüzü olmuştur. Bu dönem için Batı -Kıray'ın ve bir çok akademisyenimizin ifadesiyle 'merkez'- ülkelerinde üretilen teorilerin ve yöntemlerin etkisinde şekillenen ve gelişen bir Türk sosyolojisinden bahsetmek daha doğru gözüküyor. İlişki kurulan sosyoloji geleneklerinin sığılığı ya da tek yönlülüğü, sosyolojimizin yüzünün Batı'ya dönük olmasına engel değildir. Son dönemlerde ise artan bir biçimde Türk toplumunun kendine özgü dinamiklerinin araştırılması bağlamında yerliliğe vurgu yapıldığı gözlenmektedir. Bu söylemi dile getiren yayınların sayısındaki artış ve sosyoloji bölümlerinin müfredatlarında Türk sosyolojisi geleneğini anlamaya ve tarihine yönelik dersler konulması da, bu değişimi yansıtır niteliktedir. Fakat yerleşme ve uluslararasılaşma denkleminde hala halledilmesi gereken bir denge probleminin olduğu da açıktır. Zira söz konusu gelişmelerin ne kadarının Türkiye içi tartışmalardan ürediği, ne kadarının yine merkez ülkelerde sosyoloji disiplini üzerinde gerçekleştirilen gerek kuramsal ve gerekse de yöntemsel tartışmaların ülkemize yansması olduğu hususunun açıklığa kavuşturulması -nihaî noktada, bağımlı değişken olup olmadığımızı anlamak açısından- elzemdir. Bu tartışma, sosyoloji dünyasındaki tartışmalar yerleşmek gibi bir sonuç doğurmaktaysa da, tartışmaların ve yerli sosyolojilerin nereye doğru evrileceğini anlamak açısından son derece önemlidir.

Türkiye'de sosyoloji eğitimi veren bölümlerin ders programları ve kendilerini tanıtmaları birer birer ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde, aslında, hala ciddi bir karmaşanın olduğu göze çarpmaktadır. Dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler bir şekilde müfredatlara yansıtılırken, pek çok sosyoloji bölümümüzün özelde nasıl bir sosyoloji yapmak istediği, hangi alanda uzmanlaşmak istedikleri ya da böyle bir kaygılarının olup olmadığı noktasında hala belirsizliğin mevcudiyeti gözleniyor. Bu çeşitlenmenin ve zenginliğin nasıl sonuçlanacağı ise gelecek yılların üzerinde ciddi ciddi düşünceği bir konu olacaktır.